

Konstitutionalisma og stjórnarskipanir

Samandráttur

Í greinini verður greitt frá teirri fólkaræðisligu gongdini seinastu árinum. Tey skyldu hugøkini konstitutionalisma og stjórnarskipan verða lýst og allýst. Víst verður á ymiskar allýsingar av hesum hugtøkum. Valdsbýti ella valdsavmarking, løgræði, mannarætindi og hugsanin um umboðandi ella fólkaræðisligt stýri eru partar av skipan, sum er grundað á konstitutionalismu. Staðfest verður, at í frælsum og fólkaræðisligum skipanum verður mett, at høvuðsendamálið við eini stjórnarskipan er at avmarka stjórnarvaldið við tí fyri eyga at verja rættindini hjá einstaklingum og at tryggja politiskan stabilitet. Arbeiðið at smíða eina nýggja føroyska stjórnarskipan verður lýst í stuttum, og víst verður á, at Stjórnarskipanarnevndin hevur ein søguligan møguliga at smíða eina grundleggjandi lóg fyri Føroyar við støði í felags samleika.

Fólkaræðisvøkstur

Støðan hjá nógvum londum er grundleggjandi broytt seinastu 50 árinum. Fleiri lond vunnu sjálvstýri og gjørdust fullveldisríki. Fólkaræðishugsjónin hevur í stóran mun broytt tilveruna bæði hjá samfeløgum og einstaklingum. Hugtøkini fólkaræði og frælsi hava verið natúrligur partur av almenna og politiska orðaskiftinum kring heimin. Serliga aftan á, at kommunisman fall í Sovjetsamveldinum og Eysturevropu í tíðarskeiðinum 1989-1991, hava hesi bæði hugtøkini verið nógv nýtt. Einaveldi fullu, og royndir at smíða frælsar, fólkaræðisligar skipanir vóru framdar í fyrrverandi kommunistisku londunum.

At smíða og evna til eina politiska skipan, sum skal staðfesta og seta á stovn fólkaræði, er ein hin størsta avbjóðingin, ið eitt fólk møtir. Hetta er serliga galdandi fyri tey lond, sum ikki hava havt nakra fólkaræðisliga siðvenju ella mentan. Hagtøl vísa tó, at til ber at smíða nýggja politiska skipan, sum tekur av gamlar, og ofta kúgandi, skipanir og skapa nýggja skipan, sum hevur sum endamál at tryggja frælsi hjá borgarum landsins. Hesar skipanir, sum hava frælsi sum endamál, eru aloftast grundaðar á verju av grundleggjandi rættindum, fólkaræði, valdsbýti (valdsavmarking) og løgræði. Slíkar stjórnarskipanir (grundlógir) hava veruliga vunnið frama kring heimin seinastu 50 árinum.

Sambært kenda granskingarstovninum Freedom House, er politiska frælsið økt

munandi seinastu 30 árin. Stovnurin býtir upp heimin í triggjar partar: frælsa heimin, lutvís frælsa heimin og ófrælsa heimin. Í 1974 vóru 42 lond mett at vera fræls, 48 lond vóru mett at vera lutvís fræls og 63 lond vóru mett at vera ófræls. Tølini fyri 2004 vísa, at munandi fleiri lond eru vorðin fræls. Í 2004 vóru 89 lond mett at vera fræls. Í 2004 var heimsins fólkatál 6,4 mia. Av hesum búðu 2,8 mia. fólk (44 %) í frælsa heiminum, 1,9 mia. fólk (18,59 %) búðu í lutvíst frælsa heiminum og 2,4 mia. fólk (37,33 %) búðu í ófrælsa heiminum. Í 2004 búðu 2,8 mia. fólk (44 %) í frælsa heiminum í mun til 1,4 mia. fólk (24,83 %) í 1992. Hesi tøl eru áhugaverd og viðkomandi fyri ein og hvønn, sum hevur áhuga fyri politisku støðuni í heiminum og fyri alheims fólkaræðisligu gongdini. Øll hesi lond, sum hava sett á stovn fólkaræði og eru vorðin bólkað sum fræls, hava verið ígjøgnum eina tilgongd, sum hevur kravt dirvi, vilja og semjusøkjandi mannagongdir. Fólkaræði verður ikki sett á stovn eftir einari nátt. Tilgongdin tekur tíð. Eingi lond eru eins, og eingin endalig og fullkomin frælsisuppskrift er tøk, men tó eru nøkur felagseyðkenni fyri fræls og fólkaræðislig lond.

Í eini fólkaræðisligari skipan fær fólkíð rødd og ávirkan á avgerðir, og til tess at tryggja frælsið hjá borgarunum ímóti ágangi frá myndugleikum, verður roynt at avmarka valdið hjá myndugleikum og skapa eina valdsjavnvág millum ymisku vøldini. Løgræði er eisini partur av fólkaræðisligari skipan. Løgræði tryggjar, at borgarar og almennir myndugleikar skulu geva seg undir lógirnar í landinum; eingin er hevjaður oman fyri lógirnar.

Allýsing av konstitutionalismu

Týðningarmikið er í politiskari gransking at hava greiði á teimum nýttu hugtøkunum. Mál og hugtøk eru amboð, sum verða nýtt fyri at kunna samskifta og fremja gransking, gera niðurstøður og geva øðrum innlit í egið granskingarbeiði og niðurstøður. Innan samfelagsvísindalig fak, t.d. stjórn málafrøði, er endamálið ikki at menna endaligar allýsingar. Hetta er sera trupult og helst ómøguligt. Allýsingar eru ætlaðar at vera fyrirtreyt fyri at kunna siga nakað skilagott um samfelagið og samfelagsviðurskifti, so at fatanin av samfelagsligum fyrbrigdum kann mennast og vísindaligar niðurstøður kunnu gerast. Ofta er neyðugt at endurskoða áður viðurkendar allýsingar, tí samfelagið ella viðurskifti í samfelagnum eru grundleggjandi broytt.

Orðið hugtak er týðningarmikið at skilja. Ofta verða orð brúkt uttan at hugsað verður um innihald og týðning. Fyri at vita, hvat ein hundur er, er neyðugt at kenna hugtakið hundur. Á sama hátt mugu vit kenna hugtakið fólkaræði fyri at kunnu skilja og vita, hvat fólkaræði er. Hugtøk eru sjálvandi ymisk, tí fólk hava ikki somu fatan av hugtøkum. Men neyðugt er at royna at menna hugtøk, sum semja er um, tí uttan nýtilig hugtøk er vónleyst at samskifta, argumentera, greina og gera niðurstøður. Innan stjórn málafrøði ella politisk ástøði eru grundleggjandi

hugtök, sum ein eigur at hava kunnleika um og brúka. Uttan hesi hugtök gerst politisk gransking flókjaslig og vónleys.

Tað er eingin røtt ella skeiv allýsing av konstitutionalismu, men talan kann vera um góðar og minni góðar allýsingar. Konstitutionalísma er eitt hugtak, ið ofta verður sett í samband við politisku ástøðini hjá John Locke og teir amerikonsku stjórnaarskipanaarsmiðirnar (founding fathers) og teirra hugsan um lógarásetta avmarking av valdinum hjá almennu myndugleikanum. Teir amerikonsku stjórnaarskipanaarsmiðirnar hugleiddu dúgliga um, hvussu ein góð og frælsistryggjandi stjórnaarskipan skuldi skipast. Í greinasavninum The Federalist Papers verður roynt at lýsa avbjóðingar og loysnir í samband við amerikonsku stjórnaarskipanina, sum varð skrivað í 1787 og fekk gildi í 1789. James Madison verður roknaður at vera faðir at teirri amerikonsku stjórnaarskipanini, og tí er tað í sambandi við allýsing av konstitutionalismu áhugavert og viðkomandi at lata Madison koma til orðanna:

“But what is government itself but the greatest of all reflections on human nature? If men were angels, no government would be necessary. If angels were to govern men, neither external or internal controls on government would be necessary. In framing a government which is to be administered by men over men, the great difficulty lies in this: you must first enable the government to control the governed; and in the next place obligate it to control itself. A dependence on the people is, no doubt, the primary control on the government; but experience has taught mankind the necessity of auxiliary precautions.”

Brotið oman fyri lýsir sera væl kjarnina í konstitutionalismu, nevnliga at skapa eina stjórn, sum skal fyrisita menniskjum og verða fyrisitin av menniskjum og gera stjórnina føra fyri at hava umsjón við teimum stjórnaðu og síðani plikta stjórnina at hava tamarhald á sær sjálvari. Konstitutionalísma snýr seg tískil í stóran mun um avmarking av valdinum hjá politiska myndugleikanum fyri at tryggja frælsið hjá borgarunum. Aloftast verða eisini grundleggjandi rættindi og valdsavmarkingar, ofta valdsbýti, staðfest í týðningarmiklasta politiska skjalinum, nevnliga landsins stjórnaarskipan (grundlóg).

Jan-Erik Lane allýsir konstitutionalismu á henda hátt í bók sín Constitutions and Political Theory: „Constitutionalism is the political doctrine that claims that political authority should be bound by institutions that restrict the exercise of power., Eins og í endurgivna brotinum hjá James Madison leggur Jan-Erik Lane dent á, at konstitutionalísma snýr seg um avmarking av valdinum hjá politiska myndugleikanum. Lane vísir eisini á, at valdsbýti og mannaarættindi og skyldur, sum eru ásettar í millumtjóða sáttmálum, eru partar av konstitutionalismu.

M. J. C. Vile lýsir væl hugtakið konstitutionalismu í bókini Constitutionalism

and the Separation of Powers. Allýsingin er henda: „Constitutionalism is not a matter of seizing a short-term advantage; it is a belief in the need to establish and support those values in the political system which provide for stability and maintain the procedures which protect the liberty of the individual in a democratic society.,, Her verður staðfest, at konstitutionalism eisini inniber eina politiska skipan, sum skal borga fyri stabiliteti og varðveiting av frælsinum hjá tí einstaka í samfelagnum. Sostatt snýr konstitutionalism seg, sambært Vile, um annað enn at avmarka stjórnarvald. Tey virði, sum skapa stabilitet og frælsi er kjarnin í konstitutionalismu.

F.A. Hayek hevur skrivað verkið *The Constitution of Liberty*. Verkið er ein lýsing og viðgerð av hugtakinum frælsi. Hayek vísir á, hvat frælsi er, og hvussu tað hevur ávirkað lond og eigar at ávirka øll samfelagsøki. Í hesum verki hevur hann áhugaverda allýsing av konstitutionalismu:

“Constitutionalism means that all power rests on the understanding that it will be exercised according to commonly accepted principles, that the persons on whom power is conferred are selected because it is thought that they are most likely to do what is right, not in order that whatever they do should be right. It rests, in the last resort, on the understanding that power is ultimately not a physical fact but a state of opinion which makes people obey.,,

Brotið gevur veruligt innlit í politisk ástøði, tí sagt verður, at tey ráðandi eiga at endurspeгла almenna viljan og grunda sítt vald á góðtiknar meginreglur. Vald er sostatt gundað á fólka viljan, tí tað er fólkið, sum velur tey ráðandi við tí útgangsstøði, at tey valdu fara at grunda sítt stjórnarvald á tað, sum er rætt sambært fólka viljanum. Konstitutionalism merkir, sambært Hayek, at tey ráðandi grunda sítt stýri á alment góðtiknar meginreglur, og henda fatan ber við sær, at hesar góðtiknu meginreglur allýsa og avmarka stjórnarvaldið. Orðini alment góðtiknar meginreglur hjá Hayek tykjast at liggja nær vanligari fatan av lógræði.

Michel Rosenfeld lýsir konstitutionalismu í grein síni *Modern Constitutionalism as Interplay Between Identity and Diversity*, sum er partur av greinasavninum *Constitutionalism, Identity, Difference, and Legitimacy*. Hansara allýsing er soljóðandi: „There appears to be no accepted definition of constitutionalism but, in the broadest terms, modern constitutionalism requires imposing limits on the powers of government, adherence to the rule of law, and the protection of fundamental rights.,, Rosenfeld staðfestir ta sannroynd, at tað tykist ikki at vera nøkur góðtikin allýsing av hugtakinum konstitutionalismu. Hann gevur síðani sítt boð uppá, hvat konstitutionalismu, í breiðari merking, inniheldur. Avmarking av stjórnarvaldi er partur at hugtakinum. At geva seg undir lógræði (*Rule of Law*) er eisini partur av hugtakinum, og verja av grundleggjandi rættindum er somuleiðis partur av konstitutionalismu. Avmarking av stjórnarvaldi merkir, at

almenni myndugleikin ekki kann gera sum honum lystir. Eisini myndugleikin skal halda seg til greiðar spælireglur. Endamálið við valdsavmarking er at forða fyrri stríði og ágangi ímóti frælsinum hjá tí einstaka. Løgræði er ein konstitutionell meginregla, sum serliga er viðurkend í frælsum fólkaræðisligum londum. Løgræði merkir, at land verður stýrt við lógum, og lógir landsins tryggja borgarunum verju ímóti ágangi frá statinum. Løgræði tryggjar við einari klassiskari orðing „government of laws and not of man.“, Lógin ræður sostatt bæði yvir borgarunum og statinum. Triðja innihaldið í konstitutionalismu, sambært Rosenfeld, er verja av grundleggjandi rættindum. Rættindi skulu verja borgaran fyrri ágangi frá øðrum borgarum og almenna myndugleikanum.

Í greinini *The Confines of Modern Constitutionalism* vísir David T. ButleRitchie á tvær vanligar merkingar av konstitutionalismu. Fyrsta merkingin snýr seg um, hvussu samfelagið er skipað. Tá ið ein spyr: „Hvussu er eitt samfelag konstituerað?“ verður sipað til hesa merking ella allýsing. Hugtakið umfatar tað mentanarliga, búskaparliga, løgfrøðiliga, politiska og sosiala – tað er tað, ið ein samfelagsskipan er sett saman av. Tá ið tosað verður um konstitutiúnina í einum samfelagi, verður hinvegin sipað til formelt skrivað skjal, har statsinstitutiúnirnar v.m. eru ásettar. Henda seinna merkingin er tann formella fatanin av konstitutionalismu. ButleRitchie vísir á, at hesar báðar merkingarnar samsvara væl við skilnaðin ímillum fornu og modernaðu fatanina av konstitutionalismu. Forn konstitutionalisma snýr seg í størstan mun um samfelagsskipanina. Í modernaðari konstitutionalismu verður hævudsdenturin hinvegin lagdur á formligar statsinstitutiúnir; borgarans rættindi móttvegis myndugleikum v.m. T.d. kunnu Aristoteles og Cisero setast í samband við forna konstitutionalismu, og John Locke og James Madison kunnu setast í samband við modernaða konstitutionalismu. Serliga áhugaverd er lýsingin hjá ButleRitchie av modernaða hugtakinum konstitutionalismu. Um hugtakið sigur hann:

“Modern constitutionalism, as I use the term throughout the rest of this project, refers to a set of formal legal and political concepts that were developed in Western Europe during the enlightenment. These concepts, which serve as cornerstones of liberal political theory (and evolved to support that theory), are the division and limitation of governmental power, the recognition and protection of certain individual rights, the protection of private property, and the notion of representative or democratic government.”

Hornasteinar í modernaðari konstitutionalismu eru sostatt hesir sambært ButleRitchie: býti og avmarking av stjórnarvaldi, verja av borgararættindum, verja av ognarrættinum og hugsanin um umboðandi ella fólkaræðisligt stýri.

Stjórnarskipanir og endamál teirra

Ein stjórnarskipan (ella grundlóg) kann sigast at vera tað fyrbrigdið, ið hugtakið konstitutionalisma fyrst og fremst sipar til. Her skal tí verða roynt at fáa greiði á møguligum týðningum av orðinum stjórnarskipan og teimum orðum, sum hava sama týðning ella eru nær skyld.

Úti í heimi verða stjórnarskipanir nevndar alt frá grundlógum (grundgesetz, grundlag, grundlov) til konstitútionir (constitution), forfatningar (verfassung, forfatning) og stýrisskipanarlógir ella stjórnarskráir. Orð og heiti hava tó ikki annan týðning, enn vit leggja í tey. Grundlógir, forfatningar, konstitútionir og stjórnarskráir ella stjórnarskipanir merkja í modernaðari tíð á leið tað sama; tær eru grundviðtøkur fyri samfeløg og binda ofta saman fortíð, nútíð og framtíð, har tjóðin ella samfelagið verður (endur)stovnað og grundleggjandi viðurskifti sum eitt nú rættarskipan og stýrisslag ásett.

Orðið stjórnarskipan ella konstitútion kann sum longu nevnt oman fyri allýsast við breiðari og smalari merking. Sambært breiðu allýsingini merkir stjórnarskipan øll tann stjórnarligu skipanina; t.e. lógir, ymiskar reglur (skrivaðar ella óskrivaðar), konvntionir, siðvenja og praksis. Tann smala allýsingin vísir vanliga til lögfrøðiligt skjal, t.e. stjórnarskipanarlóg. Henda merking líkist rómversk-germansku siðvenjuni, har stjórnarskipan verður kallað grundlóg (basic law, Grundgesetz), sum inniheldur hesa kjarnuhugsan: Grundlóg er truplari at broyta ella ógilda enn vanligar tinglógir. Grundlóg er hægsta lógin í einum lógarstigveldi (lógarhierarki); grundlógin er grundleggjandi lóg og kann eisini nevnast evstalóg, tí skipanin er grundað á meginregluna lex superior. Henda smala merking av hugtakinum stjórnarskipan er vanlig í Norðanlondum (á svenskum Grundlag, á norskum Grunnlov og á donskum Grundlov).

Lögfrøðingarnir Bárður Larsen og Kári á Rógvi hava skrivað áhugaverda grein um stjórnarskipan í Fyrra flaggdagsáliti. Greinin er ein góð lýsing av hugtakinum konstitutionalismu við atliti til føroysk viðurskifti. Um endamál við stjórnarskipan siga teir: ”Mangir høttir eru at lýsa eina stjórnarskipan, og ongin einstøk lýsing kann vera einsamøll. Men flestu eru samd um, at eitt av høvuðsendamál við skrivaðari stjórnarskipan er at skapa støðugleika og framhald.., Í greinini verður eisini víst á tveir vanligar høttir at lýsa munin ímillum vanliga lóg og stjórnarskipan (grundlóg). Annar er tann formligi munurin, sum snýr seg um, hvussu lógin verður samtykt og broytt, og hin munurin er tann innihaldsligi, ið høttir seg við, hvørji viðurskifti, ið stjórnarskipanin hevur ásetingar um.

Stjórnarskipanir eru ymiskar frá einum landi til annað. Tó eru nøkur alfevnd eyðkenni. Stjórnarskipanir reglura skipanina av stjórnini, áseta ofta slag av politiskari skipan (forsetaskipan, tingræðisskipan ella blandingsskipan), skipa starv og avmarkingar hjá lóggevandi, útinnandi og dømandi valdi og viðurskiftini

teirra millum, og hvussu valdið er býtt ímillum meginstjórn og statir/landspartar. Eisini er vanlig grundleggjandi rættindaverja (bill of rights) staðfest í eini stjórnarskipan.

Hóast eingin endalig ella alment góðtikin allýsing er tøk av hugtakinum stjórnarskipan, er tað mennandi og skilagott at royna at menna allýsing av hugtakinum, tí á tann hátt verður allýsingin, um hon er nøktandi, eitt gott amboð í viðgerðini av stjórnarskipanarligum viðurskiftum.

Á sama hátt sum ymiskir felagsskapir hava ymisk endamál, hevur ein statur nøkur grundleggjandi endamál. Ósemja man vera um hvørji endamálini eru ella eiga at vera hjá einum stati, tí hugsanir um endamálini eru í stóran mun avgjörðar av tí hugmyndafrøðiligu grund, ið ein stendur á. Tó man ávís semja vera um nøkur grundleggjandi endamál hjá statinum. Ein stjórnarskipan er miðil til at røkka ávís endamál. Í bókini Politics vísir Andrew Heywood á nøkur týðningarmikil endamál, sum ein stjórnarskipan hevur. Tey eru: at geva statum vald ella myndugleika, at staðfesta sameinandi virði og mál, at útvega stjórnarstabilitet (politiskan stabilitet), at verja frælsi og at legitimera stýrið.

Ein stjórnarskipan er eitt slag av spælireglum, sum skipa politisku institutiórnirnar og royna at staðfesta greiðar og skilagóðar mannagongdir fyri at tryggja effektivitet og politiskan stabilitet. Hetta er aðaltátturin í konstitutionalismu. Tað øvuta av slíkum skipaðum stjórnarligum viðurskiftum er tilvildarligt og sjálvráðið stjórnarvald. Tær flestu stjórnarskipanirnar innihalda lógargreinar, sum hava sum endamál at forða fyri, at alt valdið verður miðsavnað, og at vandin fyri valdsmisnýtslu harvið verður øktur. Roynt verður at skipa greiðan skilnað millum úttinnandi, lóggevandi og dømandi vald. Gott dømi um slíka lógargrein er at finna í pólsku stjórnarskipanini § 10, stk 1: "The system of the Republic of Poland shall be based on the separation of and balance between the legislative, executive and judicial powers., Í hesi grein verður greitt staðfest, at valdið í pólsku politisku skipanini er tríbýtt og eitt av endamálunum við hesum býti er at tryggja stjórnarstabilitet.

Samanumtikið kann sigast, at í frælsum fólkaraðisligum skipanum verður mett, at høvuðsendamálið við eini stjórnarskipan er at avmarka stjórnarvaldið við tí fyri eyga at verja rættindini hjá einstaklingum.

Ein føroysk stjórnarskipan

Ofta verða nýggjar stjórnarskipanir smíðaðar í sambandi við kreppu ella kollvelting. Borgararnir royna í slíkum førum at staðfesta grundleggjandi rættindi og annars at leggja lunnar undir komandi samfelagið. Góð dømi um hetta eru amerikanska Frælsisvirlýsingin frá 1776 og franska Mannarættindavirlýsingin frá 1789. Men spurningurin er, um flestu borgarar í slíkum broytingartíðum eru

nóg „edruiligir“ politiskt til at staðfesta og allýsa virði fyri framtíðar samfelagið. Løgfrøðingarnir Bárður Larsen og Kári á Rógvi hava skrivað áhugaverda grein í Fyrra flaggdagsálit, sum teir nevna Skipanin. Um fyrirteytirnar hjá føroyingum at smíða eina stjórnarskipan, siga teir t.d.: Møguleiki er tó fyri, at føroyingar í síni tilgongd eru hepnari enn flest onnur fólk. Long tíð er nú liðin síðan seinastu kreppu, og fólkíð kann sigast aftur at vera nóg „edruiligt“ til at leggja treytir fyri komandi samfelagið. Sambært hesi fatan er tíðin lagalig til at seta á stovn nýggja eina stjórnarskipan.

Tað verður av fleiri mett at vera týðningarmikið, at føroyska fólkíð staðfestir og lýsir, á egnum máli, hvat fólkíð er, og hvørja grund fólkíð byggir samfelagið á. Arbeitt verður framvegis við at smíða eina nýggja føroyska stjórnarskipan. Grundarlagið fyri hesum arbeiði er frágreiðing frá gomlu Grundlógarnevndini og frágreiðing frá formanninum í Stjórnarskipanarnevndini (Fyrra flaggdagsálit frá 2004). Stjórnarskipanarnevndin er sett saman av politikarum og serfrøðingum. Nevndin skal lata landsstýrinum álit og uppskot til stjórnarskipan í seinasta lagi 31. desember í 2006.

Nevndin hevur ein søguligan møguleika at smíða eina grundleggjandi lóg fyri Føroyar. Stríð um ríkisrættarlaga spurningin hevur í stóran mun eyðkent politiska kjakið í Føroyum. Arbeiðið í Stjórnarskipanarnevndini er eitt gylt høvi hjá øllum politiskum flokkum at prógva, at føroyingar kunnu semjast um at staðfesta elligomlu virðini, støðu landsins við onnur lond og tey rættindi, sum fólkíð longu hevur og menna tey víðari.

Ein nýggj stjórnarskipan verður samtykt av fólkinum. Tað er fólkíð, sum, við hesi skipan, staðfestir sín samleika, virði og rættindi. Upprunin til hesa nýggju grundleggjandi lóg er sostatt føroyska fólkíð. Fólksins vilji er tann evsti myndugleikin, og tí skulu aðrar lógir smíðast við støði í andanum í teirri nýggju skipanini.

Í uppskoti til formæli stendur: ”Vit, fólkíð í Føroyum, samtykkja hesa stjórnarskipan okkara. Hon er grundarlag undir stýri okkara og tann fyriskipan, ið skal tryggja frælsi, trygd og trivnað okkara..”

Vónandi fer viljin at fáa í lag eina tjóðskaparliga semju at vinna á teimum ósemjum og trætum, sum forða fyri, at føroyingar smíða sína egnu grundleggjandi skipan við støði í felags samleika.

Bókmentir

Alexander, Larry (ritstjóri): Constitutionalism. Philosophical Foundations. Cambridge University Press, Cambridge 2001.

- ButlerRitchie, David T.: The Confines of Modern Constitutionalism. *Pierce Law Review*, vol. 3, no. 1, s. 1-32, 2004.
- Elkin, L. Stephen og Karol Edvard Soltan (ritstjórar): *A New Constitutionalism*. The University of Chicago Press, Chicago 1993.
- Elster, Jon: *Ulysses Unbound*. Cambridge University Press, Cambridge 2000.
- Elster, Jon: Forces and Mechanisms in the Constitution-Making Process. *Duke Law Review*, vol. 45, s. 364-396, 1995.
- Evans, Mark: Studying the New Constitutionalism: Bringing Political Science back in. *British Journal of Politics and International Relations (BJPIR)*, vol. 3, no. 3, s. 413-426.
- Ferejohn, John o.a. (ritstjórar): *Constitutional Culture and Democratic Rule*. Cambridge University Press, Cambridge 2001.
- Formansskapurinn í Stjórnarskipanarnevndinni: Frá grundlóg til stjórnarskipan. *Stjórnarrit* 2, Dimmalætting 4. júní 2004.
- Fyrri Flaggdagsálit. Frágreiðing frá formanninum í Grundlógarnevndinni. Grundlógarnevndin, Tórshavn 2004 (endurprentað í desember 2005).
- Hague, Rod og Martin Harrop: *Comparative Government and Politics. An Introduction*. Palgrave MacMillan, 6. útgáva, New York 2004.
- Hayk, F.A.: *The Constitution of Liberty*. Routledge, London 1999 (fyrstu ferð útgivin í 1960).
- Heywood, Andrew: *Key Concepts in Political Science*. Palgrave MacMillan, New York 2000.
- Heywood, Andrew: *Political Theory. An Introduction*. Palgrave MacMillan, 3. útgáva, New York 2004.
- Heywood, Andrew: *Politics*. Palgrave MacMillan, 2. útgáva, New York 2002.
- Husa, Jaako: *Nordic Reflections on Constitutional Law*. Peter Lang, Frankfurt am Main 2002.

Lane, Jan.Erik: *Constitutions and Political Theory*. Manchester University Press, Manchester 1996.

Larsen, Bárður og Kári á Rógvi: *Skipanin*. Fyrra Flaggdagsálit. Frágreiðing frá formanninum í Grundlógarnevndini. Grundlógarnevndin, Tórshavn 2004 (endurprentað í desember 2005).

Lutz, Donald S.: *The Origins of American Constitutionalism*. Louisiana State University Press, Baton Rouge 1988.

Maddex, Robert L.: *Constitutions of the World*. Congressional Quarterly Inc, 2. útgáva, Washington 2001.

Madison, James o.a.: *The Federalist Papers*. Mentor, a division of Penguin Putnam Inc., New York 1999.

Malnes, Raino og Knut Midgaard: *Politisk tenkning*. Universitetsforlaget, 2. útgáva, Oslo 2004.

Rasmussen, Rúni: *Valdsbýti*. Føroyskt Lógar Rit (FLR), vol. 5, no. 1, Tórshavn 2005.

Rosenfeld, Michel (ritstjóri): *Constitutionalism, Identity, Difference, and Legitimacy*. Duke University Press, London 1994.

Sunstein, Cass R.: *Designing Democracy What Constitutions Do*. Oxford University Press, Oxford 2001.

Vile, M.J.C.: *Constitutionalism and the Separation of Powers*. Liberty Fund, 2. útgáva, Indianapolis 1998.

Heimasíður

[Http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=130&year=2005](http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=130&year=2005).
Tikið av internetinum 8. mars 2006.

[Http://plato.stanford.edu/entries/constitutionalism/](http://plato.stanford.edu/entries/constitutionalism/)
Tikið frá internetinum 8. mars 2005.

Rúni Rasmussen hefur tikið B.S.Sc.-prógv í stjórn málafrøði, B.A.-prógv í søgu og mentanarfrøði og M.S.Sc.-prógv í stjórn málafrøði á Fróðskaparsetri Føroya. Hann er skrivari í Stjórnarskipanarnevndini.

Freedom House varð stovnað av Eleanor Roosevelt og øðrum í 1941. Stovnurin hefur sum endamál at virka fyri og verja fólkaræði og frælsi í øllum heiminum. Stovnurin gevur javnan út tilfar, sum vísir støðuna í heimsins londum (serliga fullveldisríkjum) í samband við fólkaræði og frælsi. Heimasíðan: www.freedomhouse.org.

[Http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=130&year=2005](http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=130&year=2005). Tikið av internetinum 8. mars 2006.

Tó nýtist hetta ikki vera so, tá ið tað ikki er nøkur forðing fyri, at eitt stýri við lítlum ella ongum fólkaræðisligum innihaldi kortini er so mikið at sær komið, at týðandi avgerðir í stóran mun fylgja reglum, ið eru staðfestar frammanundan. Men hetta er ástøði. Í veruleikanum er oftast so, at semja framman undan um spælireglurnar í einum samfelagi er treytað av líknandi virðing millum menniskju, ið illa fær verið uttan undir onkrum slagi av fólkaræði. Tí ber til við einum ávísium rætti at siga, at lógræði (Rule of Law) er tengt at fólkaræðisligari skipan.

Í bók síni Political Theory sigur Andrew Heywood t.d. hetta um mál og hugtøk: „Language is both a tool with which we think and means by which we communicate with others. If the language we use is confused or poorly understood, it is not only difficult to express our views and opinions with any degree of accuracy but it is also impossible to know the contents of our own minds.,, Sí Heywood, 2004, s. 1.

[Http://plato.stanford.edu/entries/constitutionalism/](http://plato.stanford.edu/entries/constitutionalism/) Tikið frá internetinum 8. mars 2005.

Alexander Hamilton lýsir væl avbjóðingina at skapa eina nýggja stjórnarskipan í The Federalist Papers no. 1: „It has been frequently remarked that it seems to have been reserved to the people of this country, by their conduct and example, to decide the importan question, whether societies of men are really capable or not of establishing good government from reflection and choice, or whether they are forever destined to depend for their political constitutions on accident and force.,, Sí Madison, 1999, s. 1.

The Federalist Papers nr. 51. Sí Madison, 1999, s. 290.

Viðmerkjast skal tó, at til ber at hava eina konstitutionella stjórnarskipan uttan tó at hava eitt grundleggjandi politiskt skjal (stjórnarskipan). Ongland og Ísrael eru dømi um lond við einum slagi av konstitutionellari skipan, hóast tey ikki hava eina skrivaða stjórnarskipan. Men ivasamt er tó, um tað í slíkum føri ber til at siga, at landið hefur eina stjórnarskipan í modernaðari merking.

Lane, 1996, s. 19.

Ibid.

Vile, 1998, s. 408.

Hayek, 1999, s. 181.

Rosenfeld, 1994, s. 3.

Heywood, 2004, s. 154.

Dømi um grundleggjandi rættindi: talufrælsi, skrivifrælsi, trúarfrælsi og privatur ognarrættur. Í donsku ríkisstjórnarskipanini verður t.d. tali- og skrivifrælsi staðfest í § 77: „Enhver er berettiget til på tryk, i skrift og tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur og andre forebyggende forholdsregler kann ingensinde påny indføres., Allar stjórnarskipanir í fólkaræðisligum londum staðfesta og tryggja verju av grundleggjandi rættindum.

ButleRitchie, 2004, s. 3.

Ibid. s. 4.

Ibid. s. 6.

Annars er ButleRitchie ein av teimum atfinningarsomu høvundum, ið sær modernaða konstitutionalismu sum umboð fyri og avleiðing av upplýsing-stíðarhugsan, ið hevur ov stórt álit á menniskjans evnum til at bólka og endaliga lýsa politiska og sosiala heimin; harvið eisini hugsanin, at til ber í einum einstøkum skjali at skriva og staðfesta grundviðtøkur fyri eitt heilt samfelag. Hetta er kortini heilt annað evni, ið ikki verður viðgjørt í hesi grein.

Formansskapurin í Stjórnarskipanarnevndini, 2004.

Husa, 2002, s. 15.

Ibid. s. 16.

Larsen, 2004, s. 38.

Ibid. s. 39.

Hóskandi er at gera vart við, at í norsku stjórnarskipanini er eingin áseting, sum staðfestir, at tingræðislig skipan er galdandi í Noregi. Lond kunnu sostatt óformliga lata stórar og grundleggjandi broytingar henda. Sí Fyrra flaggdagsálit, 2004, s. 38.

Bill of Rights kann umsetast til rættindaskjal. Eitt slíkt rættindaskjal er eitt lögfrøðiligt skjal, sum tryggjar og staðfestir frælsi og borgarlig rættindi. Tey fyrstu tíggu ískoytini til amerikonsku stjórnarskipanina er eitt dømi. Nevnst kann fyrsta ískoytið, sum er soljóðandi: Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the Government for redress of grievances.,,

Andrew Heywood allýsir í bókini Key Concepts in Politics eina stjórnarskipan á henda hátt: ”A Constitution is, broadly, a set of rules that seek to establish the duties, powers and functions of the various institutions of government, regulate the relationship between them, and define the relationship between the state and

the individual. Constitutions thus lay down certain meta-rules for the political system; in effect, these are rules that govern the government.,, Sí Heywood, 2000, s. 196.

Heywood, 2002, s. 298.

Viðmerkjast skal, at munur er á valdsbýti millum úttinnandi og löggevandi vald í ávikavist tingræðisskipan og forsetaskipan. Tað er ikki talan um veruligt valdsbýti millum löggevandi og úttinnandi vald í skipan við tingræði, tí stjórnin (samgongan) hevur bæði tað löggevandi og úttinnandi valdið. Harafturímóti er hetta býti veruligt í forsetaskipan, tí bæði löggevandi og úttinnandi veldini eru vald hvør sær beinleiðis av fólkinum. Tað besta dømið um slíka skipan er tann amerikanska politiska skipanin. Fólkið velur umboð til Kongressina (Umboðsmannatingið og Senatið), sum er lóggávuveld, og forsetin (úttinnandi vald) verður eisini valdur av fólkinum. Sí Rasmussen, 2005, s. 14-23.

Vanliga verður skilt ímillum tvey sløg av rættindum, nevniliga negativ og positiv rættindi. Í frælsari konstitutionalismu verður høvuðsdentur lagdur á tey sokallaðu klassisku ella siðbundnu borgararættindini. Endamálið við at seta eina stjórn á stovn er at verja slík rættindi. Hesi eru tey sokallaðu negativu rættindini. Alt fleiri lond hava ásetingar um búskaparlig, sosial og mentanarlig rættindi. Dømi um slík rættindi eru: rættur til sjúkrahjálp, útbúgvingarrættur og rættur til forsorgarhjálp. Hesi eru tey sokallaðu positivu rættindini. Hesi rættindi hava ofta elvt til kjak, tí hesi rættindi krevja víðkan av almenna myndugleikanum. Fyritreyt fyri úvegan av slíkum rættindum er jú ein statur við stórum búskaparligum og sosialum tilfeingi. Er tað nøkur orsök til at orða trygging av slíkum rættindum í eini stjórnarskipan, um tað ikki er møguligt hjá statinum at veita tær tænar, sum rættindini krevja? Greitt er, at hetta er ein hugmyndafrøðiligur spurningur. Í indisku stjórnarskipanini verður t.d. ásett, at rætturin til arbeiði verður tryggjaður „within the limits of economic capacity and development.,, Sí Heywood, 2002, s. 299.

Norski heimspekingurin Jon Elster hevur skrivað sera áhugaverda grein, sum nevnist Forces and Mechanism in the Constitution-Making Process. Greinin lýsir og viðger ymiskar mekanismur í sambandi við stjórnarskipanarsmíð. Elster vísir á, at stjórnarskipanir tykjast at koma fram í bylgjum. Hann sigur, at í minsta lagi sjei bylgjur kunnu staðfestast. Sí Elster, 1995, s. 368.

Larsen, 2004, s. 39.

Heimasíðan hjá nevndini er: <http://www.ssn.fo>.

Grundarlagið undir arbeiðinum hjá nevndini er lógtingslóg nr. 79 frá 8. mai 2003 um stjórnarskipanarnevnd, sum broytt við lógtingslóg nr. 72 frá 23. mai 2005.

Cass R. Sunstein vísir í bókini Designing Democracy á, at til ber at finna semjur hóast fólk eru ósamd um konstitutionell átøði. Hesar semjur nevnr hann uncompletely theorized agreements. Um hetta sigur Sunstein:”My basic suggestion is that people can often agree on constitutional practices, and even

on constitutional rights, when they cannot agree on constitutional theories. In other words, well-functioning constitutional orders try to solve problems, including problems of deliberative trouble, through reaching incompletely theorized agreements. Sometimes these agreements involve abstractions, accepted amid severe disagreement on particular cases.,, Sí Sunstein, 2001, s. 50. Tað er hóskandi at vísa á eitt dømi. Fólk kunnu hava ymiskar meiningar (ella ástøði) um hví ein stjórnarskipan eigur at staðfesta eitt valdsbýti. Onkur heldur, at valdsbýti er trygd ímóti harðræði. Onnur halda, at valdsbýti ger eina stjórn meira fólkaræðisliga; og onnur meta, at valdsbýti fremur størri effektivitet. Á sama hátt kunnu føroyingar semjast um, at tað er skilagott og neyðugt at seta á stovn eina nýggja føroyska stjórnarskipan, hóast ávísar ósemjur eru um grundarlagið (ástøðið) undir eini nýggjari skipan.

Restin av formælinum er soljóðandi:”Vit bygdu hetta landið í fornari tíð og skipaðu okkum við tingi, lógum og rættindum. Vit hava hildið ting til henda dag og skipað okkum eftir fólksins tørvi um landið alt. Føroyar hava í sáttmála viðurkent felagsskap við onnur lond. Ongin sáttmáli kann slökkja sjálvræði landsins. Landsins egnu lógir og avgerðir eru bert tær, sum framdar eru á rættan hátt í landinum sjálvum eftir fólksins vilja. Føroyar verða skipaðar eftir nútíðar tørvi á síðaarv okkara við valdsbýti, løgræði og rættindum.,, Sí Fyrra flaggdagsálit, 2004, s. 18.